

Magyar **Mj** Jog

Főszerkesztő:

Dr. Németh János

Szerkesztők:

Dr. Kovács László

Dr. Burián László

A MAGYAR JOGÁSZ EGYLET FOLYÓIRATA

CIKKEK, TANULMÁNYOK

Dr. Bócz Endre

NY. FŐVÁROSI FŐÜGYÉSZ (BUDAPEST)

A kényszervallatásról

A közhangulat állapota folytán napjainkban a jelentősebb közérdeklődés kiváltására alkalmasnak ígérkező bűnügyeket egyfelől politikai indíttatású hírverés, másfelől politikai indíttatású gyanakvás övezi. A Büntető törvénykönyvben a kényszervallatás büntetének meghatározása bővelkedik normatív tényállási elemekben, s ez tág lehetőséget nyújt mind a gyanakvásra, mind a gyanúkéltésre, a megosztott közvélemény pedig fogékony a hangzatos szalagcímek és kijelentések iránt, amelyeket nem szakmai tartalmuk szerint ítél meg. Ez messzemenően fokozza annak kockázatát, hogy a bírósági ténymegállapításokat – különösen, ha ellentétes bizonyítékok mérlegelésén alapulnak – kételkedéssel fogadja, ami rombolja a büntető igazságszolgáltatásba vetett bizalmat. Nem felesleges tehát a nyomozás során keletkező beismerő vallomások megítélésének problematikáját áttekinteni.

A múlt

Közismert, hogy büntetőeljárás jogunk az európai kontinentális jogfejlődésbe illeszkedve és annak az inkvizitórius hagyománynak a nyomvonalán alakult ki, amelynek négyszáz évig lényeges eleme volt a gyanúsított kikényszeríthető vallomástételi és igazmondási kötelezettsége.¹ Ennek az eljárásnak a *tortúra*, a kínval-

latás is *megengedett, de nem feltétlen és szükségszerű* eleme volt, és bár azt a felvilágosodás korában a kontinensen mindenütt eltörölték², a több évszázados gyakorlat nem maradt hatástalan. A köztudatban az „inkvizíció” szót mind a mai napig sokan tartják a „tortúra” szinonimájának.

Vuchetich Mátyás tankönyvében azt olvashatjuk, hogy ha a terhelt figyelemztetés ellenére „*makacskodnak, kifogásokat, kétértelmű vagy abszurd válaszokat adnak, vagy hamis szándékból félelmet szimulálnak, hogy a kihallgatást és az egész vizsgálatot kizárják, és így módon a büntetéstől megmenekülhessenek, ilyen esetekben a mi bíróságaink szerint megengedett, hogy fenyegetéssel, keményebb fogvatartással, sőt veréssel őket a válasza rávegyék. Így módon tehát a terhelt nem büntetetik avégett, hogy ténybeli vallomást tegyen, ugyanis a terheltnek ily okból okozott rosszat *tortúrának tartják, hanem büntetetik makacsságáért, hamis szándékból tettettett félelméért, hazudozásáért, ami egyébként a bíró előtt ismert*.”³*

Ma már hazai viszonylatban elég a nyilas Nemzeti Számonkérő Különítmény, majd az ÁVO és az ÁVH működésére gondolnunk⁴, hogy belássuk: mind a nyelvtani múlt idő használatát, mind az időbeli korlátot illetően jókora derűlátás vezette 1915-ben Angyal Pált, amikor tankönyvében azt írta, hogy „*[a] beismerésnek különböző testi és lelki kínzások útján való kicsikarása még a XIX. század első felében is napirenden volt*”⁵.

Az anyagi jogi szabályozás

A kényszervallatás kodifikált büntetőjogunkban a hivatali bűncselekmények között kapott helyet.⁶ Indokolás helyett csupán annyi megjegyzés van mellette, hogy „*jelenleg is hatályban lévő intézkedéseket tartal-*

mazván, bővebb indokolásukat mellőzendőnek tartottuk.”

A bűncselekmény tettese a törvény szerint az a köz-hivatalnok, aki „azon célból, hogy a vádlottól, tanútól vagy szakértőtől vallomást vagy nyilatkozatot csikarjon ki, ezek valamelyike ellen bármily törvényellenes kényszereszközt alkalmaz vagy alkalmaztat.”

Ez a szabály a mai napig tulajdonképpen csak stilárisan változott.

Az 1978. évi IV. törvény 227. §-a a célzatot tömörebben – „vallomás vagy nyilatkozat kikényszerítése céljából” szavakkal – írja le, az elkövetési magatartás leírásában pedig a „törvényellenes eszköz” kifejezést az „erőszakot, fenyegetést vagy más hasonló módszert” szavakkal helyettesíti.⁷ A miniszteri indokolás szerint a „más hasonló módszer” szavak az erőszakon és fenyegetésen kívüli olyan eszközökre céloznak, amelyek a pszichés és morális kényszer fogalma alá vonhatók és alkalmasak arra, hogy a sértett magatartását döntően befolyásolják.⁸

A hatályos törvény tehát a kitaposott úton haladt, és ezzel megőrizte a nyitott kérdéseket is – sőt ugyanezt elmondhatjuk az új büntető törvénykönyvről is.⁹

Mindegyik szövegváltozat célzatos cselekményt nyilvánít büntetendővé; a cél az, hogy a passzív alany – érzékelhető vonakodása ellenére – tegyen „vallomás”-t vagy „nyilatkozat”-ot. Az előbbi a tényekre – többnyire a kérdezett aktív közreműködésével vagy passzív (nézőkénti) részvételével megtörtént események sorozatára, s esetleg az ezekben vitt szerepére – vonatkozó, rendszerint tényállítások formájában megjelenő tudomásközlés, az utóbbi (tartalmi szemszögből) vagy tényre, illetőleg feltételezésre vonatkozó vélemény, értéktétel közlése, vagy akaratkijelentés. Minthogy a bűncselekmény szükségszerűen a hivatalos személy e minőségében folytatott kommunikációjához, következként valamilyen „ügy”-höz kapcsolódik, a kijelentésnek tartalmi oldalról vagy az ügy tárgya, vagy az eljárás menete szempontjából relevánsnak kell lennie.¹⁰

A nyitott kérdések zöme abból fakad, hogy az elkövetési magatartást a jogszabály normatív tényállási elemekkel írja le.

Az „erőszak” szó köznyelvi tárgyi jelentése és büntetőjogi fogalma nagyrészt fedi egymást, és a különbségek a Csemegi-kódex hatálybalépése óta nagyrészt körvonalazódtak már.

A „fenyegetés” fogalmára is van törvényes meghatározás – „eltérő rendelkezés hiányában súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen”¹¹ –, de ebben a nyelvtani-logikai értelmezést is igénylő elemek („hátrány”, „félelem”) mellett három további, mérlegelést igénylő elem („súlyos”, „komoly”, „alkalmas”) is található, s megítélésükről, határaikról nincs nyilvánosság tett ítélkezési gyakorlat.

Ezekhez társul a „más módszer” „hasonló”-sága, amely ugyancsak nem könnyíti meg a törvényi tényállás jelentésének megfajátását, hiszen közelebbi mibenlétét

illetően a Btk. indokolása nem árul el semmit. A korábbi törvény indokolása a „törvényellenes eszköz” kifejezést értelmezve a fenyegetés mellett csak a „szellemi kifárasztás”-t említette.¹² Ezt többnyire még az éjszakai kihallgatásokkal, illetőleg az alvás, a szenvedélyes dohányosok és a kábítószer-függők esetén a cigaretta, avagy a drog megvonásával szokták kiegészíteni.¹³ Mindez együtt komoly kétségeket támaszt aziránt, hogy e büntető jogszabály kielégíti-e a „lex certa” alkotmányjogi követelményét.

Az eljárásjogi szabályozás

Vuchetich Mátyás azt ajánlotta, hogy a kihallgatás érdemi megkezdése előtt a kihallgató intézzen a terheltnek rövid beszédet, de úgy, hogy az ne fejezzen ki „[f]enyegedést, amelynek alkalmazására nem merészkedhet, vagy ígéreteket, amelyeket nem alkalmazhat”¹⁴. Ez – természetesen – tudományos álláspont volt. A törvényben az olvasható, hogy „A terhelt vallomásának vagy beismerésének kieszközlése végett nem szabad sem ígéretet, biztatást, ámitást, fenyegetést, erőszakot vagy kényszert használni, sem a terheltet éjjeli kihallgatással vagy más módon célzatosan kifárasztani[.]”¹⁵ Ezek tehát 1900. január 1-jétől, a Bvp. hatálybalépésétől 1952. január 1-jéig, a Bp. hatálybalépéséig törvényellenes módszerek voltak.

A Bvp. idézett rendelkezése a vizsgálóbíróhoz szóló, és eljárási szankció nélküli parancs volt¹⁶, amelynek megszegését a kényszervallatás anyagi büntetőjogi szabályaihoz mérve kellett megítélni. A nyomozó (rendőri) hatóság, továbbá a vizsgálóbíró¹⁷ a nála tett vallomást jegyzőkönyvbe vette, és ezt a jegyzőkönyvet – illetőleg ennek a tárgyaláson tett kijelentésektől eltérő részét – a tárgyalótanács elnöke ismertethette, és magyarázatot is kellett rá kérnie. Ilyenkor a jegyzőkönyv tartalma és eltérése okáról adott magyarázat (pl. az, hogy a nyomozás során a kérdéses kijelentést kényszerrel csikarták ki), „tárgyalás anyaga” – s mint ilyen, mérlegelhető bizonyíték – lett.

A büntető és eljárási jogi szabályok lényege abban a kérdésben, hogy miként szabad egy gyanúsított vallomását megszerezni, valamint, hogy azt milyen módon és feltételek mellett szabad bizonyításra felhasználni, 1952. január 1-jéig¹⁸ nem változott. A Bp. és a későbbi eljárási törvények a közvetlenség korábbi követelményein sokat lazítottak, tágabb teret biztosítottak a nyomozás során készült iratok tárgyalási felolvasására, de ez az eljárásjogi rendszer alapjait nem érintette. Az egyetemi tananyagban szerepelt ugyan korábban is az a tétel, hogy a törvény értelmében a gyanúsított nem köteles vallomást tenni, de erre őt – a Legfőbb Ügyészség egy állásfoglalása értelmében¹⁹ – nem kellett figyelmeztetni. Az eljárási szabályok 1989. szeptemberi módosítása törvénybe iktatta az ún. „Miranda-figyelmeztetések” alkalmazását.

Tudnivaló, hogy a hírhedt „harmadfokú vallatás”, amelyet az USA rendőri szerveinél még a XX. század-

ban is alkalmaztak, vetekedett a középkori tortúrával.²⁰ A rendőrségen tett beismerő nyilatkozatok önkéntessége iránt azonban az 1920-as évektől egyre szaporodtak az aggályok.²¹ 1936-ban a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság egy Mississippi államban elbírált gyilkossági ügyben hatályon kívül helyezte az esküdtszék verdiktjét, és egyhangú határozatban kimondta, hogy a seriff hivatalának nyomozást folytató beosztottai megsértették az USA Alkotmányának 5. kiegészítését azzal, hogy a gyanúsítottakat fához kötözve véresre korbácsolták a beismerő nyilatkozat kicsikarása érdekében.²² A következő időszakban – 1964-ig – 35 precedens foglalkozott a beismerő nyilatkozatok kérdésével, s ezekben a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság különféle rendőrségi kihallgatási módszerek megengedhetőségét minősítette, mind lejjebb szállítva a pszichológiai nyomás elfogadhatónak tartott mértékét.²³

1966-ban megszületett a hosszadalmas vitákat kiváltó *Miranda-döntés*.²⁴ Ebben – azzal érvelve, hogy „*még a leginkább felvilágosodott és hatékony kihallgatási technika is pszichológiai manipuláción, megfélemlítésen és félrevezetésen alapul, s ezért azzal fenyeget, hogy lenyűgözi a gyanúsított akarátát, és sérti a szabadságnak és a méltóságnak azokat az érdekeit, amelyeket az önvádolás kötelezettsége alóli mentesség alkotmányi garanciája védeni kíván[.]*”, a bíróság egy új koncepciót vezetett be. A beismerő nyilatkozat önkéntességének utólagos vizsgálatát felcserélte az alkotmányos jogokról való és minden ügyben kötelező tételes és tárgyyszerű kioktatással, amelyet a kihallgatás megkezdése előtt kell alkalmazni, ráadásul kimondta: *utólagos vita esetén a vádhatóságnak kell ésszerű kétséget nem hagyóan bizonyítania, hogy a gyanúsított a nyomozás idején a nyilatkozat érdemi jelentőségének ismeretében, önként és tudatosan mondott le a hallgatás, vagy a védői közreműködés igénylésének alkotmányos jogáról.*

A precedens – eredeti előírásai szerint – az olyan gyanúsítottokra vonatkozik, aki őrizetben, vagy „*a rendőrség által uralt környezetben*” van.²⁵

A kihallgatási taktika

A kihallgatás büntetőeljárás jogi szempontból a *hatóság eljárási cselekménye*, amelynek részletes szabályait a törvény határozza meg, kriminalisztikai szempontból pedig a tág értelemben vett nyomozás során személyek eljárási szabályokhoz kötött kikérdezésének, s ezzel tudattartalmuk vallomás (nyilatkozat) közvetítésével történő megismerésének módja.²⁶ A fogalom ez utóbbi értelemben tágabb, mert beletartoznak az adatszerezés keretében foganatosított – kevésbé formális – kikérdezés különféle egyéb változatai is.²⁷

A gyanúsítottat a hatóság köteles *alakszerűen* kihallgatni. Ennek előfeltétele az, hogy a kihallgató és ő közös légtérben legyen, hiszen a kihallgatás – közvetlen szóbeli kommunikáció.

A törvény szerint a gyanúsított nem köteles az eljárás előbbre vitelét szolgáló aktív közreműködésre azon túl,

hogy a törvényben felsorolt, személyi adataival foglalkozó néhány kérdésre válaszoljon.²⁸ Arra akár kényszeríthető is, hogy a kihallgatás helyén megjelenjen, és a személyi adatait érintő kérdésekre köteles ugyan választ adni, de az ezt előíró jogszabály *lex imperfecta*; nincs ugyanis olyan törvényes módszer, amivel a kérdéses adatok akár szóbeli, akár írásbeli közlését jelentő aktivitást ki lehetne eszközölni.

A gyanúsítás közlésének és megmagyarázásának, továbbá a jogaira vonatkozó, törvényben előírt kioktatásnak a végighallgatására (ami szintén passzív magatartás) ugyancsak köteles, és szükség esetén erre is szabad (pl. erőszakos kézrátétellel) kényszeríteni, de arra már *nem lehet* kényszeríteni, hogy a megértésükről és jogorvoslati nyilatkozata felől érdeklődő kérdésekre válasz adjon.²⁹

Mindezek azonban csak előzmények, amelyek a történendőket eljárásjogi értelemben is alakszerű kihallgatássá teszik.

A tulajdonképpeni kihallgatás értelemszerűen azzal a – gyanúsítotthoz intézett – kérdéssel kezdődik, hogy kíván-e vallomást tenni? Ha erre a válasz negatív, akkor a kötelező folytatás a *kioktatás* arról, hogy ezzel az eljárás folytatását nem akadályozza, amihez hozzáfűzhető az a felvilágosítás is, hogy megfosztja magát a védekezés egy lehetőségétől. Itt azután eljárásjogi értelemben a nyomozási cselekmény véget is ér.

A kriminalisztikai cél azonban az, hogy a gyanúsított valamilyen ténybeli védekezést terjesszen elő; ha a vallomástételt megtagadja, akkor – kriminalisztikai szempontból – a kihallgatás abszolúte eredménytelen.

A tagadó válasz utáni nyílt rábeszélésre a törvény nem ad lehetőséget. Mégsem kötelező szó nélkül tudomásul venni, ha a gyanúsított megtagadja a vallomástételt, és kerülő utak is kínálkoznak. Megfelelően feltett kérdésekkel gyakran rávezethető arra, hogy ha semmit nem mond, akkor mentségeinek és magyarázatainak ismerete nélkül fognak az ügyében dönteni.³⁰

Az csak fél siker, ha a gyanúsított hajlandó vallomást tenni; a kihallgatás valódi célja az, hogy *az igazságnak megfelelő* vallomást tegyen, s ez – a kihallgató ésszerű feltételezése szerint – a *beismerő vallomás*.

A kihallgatási taktika szakirodalmának jelentékeny hányada az igaz vallomásra készítéshez ajánl műfogásokat. Ezek – a lényegét tekintve – azon az eljárásjogi axiómán alapulnak, hogy a kihallgató nem köteles az ügyre vonatkozó valamennyi ismeretet a megszerzése utáni első adandó alkalommal a gyanúsított tudomására hozni. Ellenkezőleg: jogosult őket az általa legcélszerűbbnek tartott időben, sorrendben és formában „*kijátaszani*”. Az adott kriminalisztikai helyzet és a szereplők jellemzőitől függően számtalan megoldás képzelhető el, de ezekben közös, hogy a kihallgatást több, egymáshoz kapcsolódó olyan fázisra kell bontani, amelyek mindegyike más-más kihallgatói attitűdöt kíván. Több ilyen nevesített kihallgatástaktikai eljárás ismert itthon és külföldön egyaránt.³¹

Általános követelmény velük szemben, hogy erőszakmentesek legyenek.

Az „erőszak” fogalmáról már volt szó. Az ott mondottakhoz hozzá kell tennem, mindig akadnak vitás esetek, s éppen az *új Btk.-ban* olvashatjuk, hogy „erőszakos magatartásnak minősül a más személyre gyakorolt támadó jellegű [ez egy újabb elvont normatív elem!] fizikai ráhatás is, abban az esetben is, ha az nem alkalmas testi sérülés okozására.”³²

Általánosságban szólva, az erőszak az emberi testre való olyan ráhatás, amelynek közvetlen célja vagy az, hogy nyomban fizikai fájdalmat, szenvedést okozzon, vagy olyan helyzetet teremtsen, amelyben a tevőleges ellenszegülés automatikusan testi fájdalommal jár (pl. a kar kicsavarásán stb. alapuló ún. „elvezető fogások”, s hasonlók). Az erőszak „működési mechanizmusa” az, hogy a passzív alany a szenvedést igyekszik elhárítani, és pedig az első változatnál elejét venni azzal, hogy felhagy az (aktív tevőleges vagy mentális) ellenszegüléssel, és tevőleges együttműködésbe kezd, mert ennek fejében elkerülheti a további fizikai szenvedést, a másodiknál azzal, hogy nem kezd tevőleges ellenszegülésbe.³³

Erőszak alkalmazása vallomás vagy nyilatkozat kikényszerítése érdekében mindig bűncselekmény, az erőszakkal kikényszerített vallomás pedig bűncselekmény útján szerzett bizonyítási eszköz, ezért soha nem vehető figyelembe.

A fenyegetés meghatározásában szereplő „hátrány” testi vagy lelki szenvedés, melynek (további) ellenszegülés esetére való ígérese a meghatározásbeli „kilátásba helyezés”. A kilátásba helyezett intézkedés valóra váltásának gondolati (képzeletbeli) átélése, a testi szenvedés elképzelése maga is „lelki szenvedés”-sel jár, és ez váltja ki a félelmet.

A fenyegetés fogalmi elemét jelentő „hátrány” valamilyen – már birtokolt – érték elvesztését, vagy megszerzhetőnek ígérkező érték megszerzési esélyének csökkenését jelenti. Értelmezésénél azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a társadalomban élő ember számára nem pusztán a biológiai életfeltételek megléte, vagy csupán a birtokolt vagy megszerzhetőnek tűnő anyagi és erkölcsi javak jelentenek értéket. A szocializáció során minden ember aktívan és csak rá jellemző egyéni módon sajátítja el azokat a hagyományokra, szokásokra, hiedelmekre, vélekedésekre, erkölcsi és jogi szabályokra, továbbá érzelmi értékekre és a mindezekhez igazodó viselkedési módokra és formákra stb. vonatkozó ismereteket és követelményeket, amelyekből annak a társadalomnak a kultúrája táplálkozik, amelybe beleszületett, s amelyben nevelkedett. A szóban lévő ismeretek és követelmények határozzák meg a társadalomban tevékenykedő embert mint személyiséget, és az egyéni elsajátítás eredményeként kialakult egyedi kombinációjuk alkotja azt az – egyéni viselkedést vezérlő – értékrendet, amely meghatározza az adott társadalombeli személyiség egyedi változatát, a konkrét embert, mint egyéniséget. Ennek önmagára vonatkoztatott reflexiója az önértékelés amelyben összegeződik az illető

elképzelése arról, hogy miként helyezkedik el abban a közösségben, amelyben él; miként ítélik meg, és hogyan viszonyulnak hozzá a közösség tagjai stb., s ehhez igazodik az önébecsülése.

Az egyén az önértékelés minden – ténylegesen vagy potenciálisan – létezőnek és pozitív előjelűnek hitt elemét értéknek tartja. Bármelyikük elvesztése csorbítja az önébecsülését, s ezért ezt veszteségként éli meg. Ennek már a lehetősége, s még inkább a valószínűsége – mint gondolat – annál intenzívebb (a törvény szavaival élve: „komolyabb”) félelem keltésére alkalmas, minél nagyobb a kérdéses érték szubjektív jelentősége az önértékelés szemszögéből.

Az erőszak alkalmazása a testi szenvedés okozása mellett mindig egyúttal az emberi méltóság megsértése is, ezért az erőszak alkalmazásának kilátásba helyezése feltétlenül és mindig súlyos hátránnyal való fenyegetés.

A hátrány kilátásba helyezésének a félelemkeltésre való „alkalmassága” csak részben függ a hátrány súlyosságától. Fontos összetevő a hátrányos intézkedés tényleges alkalmazásának realitása és hihetősége is, ami részben a közlés módjától és körülményeitől, részben a megfenyegetett fogékonyaságától – tehát ismét a passzív alany személyes (szubjektív) sajátosságaitól – függ. Minél hihetőbbnek látszik az, hogy a fenyegető képes és kész a kilátásba helyezett hátrány okozására, s minél fogékonyabb a megfenyegetett arra, hogy hitelt adjon neki, annál alkalmasabb a fenyegetés a félelemkeltésre. Mindez azonban csak a körülmények mérlegelésének eredményeként dönthető el.³⁴

A társadalomban élő embert, persze, a környezete is értékeli, és pedig ugyanannak a kultúrának a mércéje szerint, amely szerint az önértékelés történik. Ebben az értékelésben az összetevők többé-kevésbé azonosak, de távolról sem biztos, hogy az egyes komponensek külön-külön ugyanolyan előjelet és jelentőséget kapnak, mint ott. Lehetséges, hogy az a kilátásba helyezett hátrány, amelyet az érintett „súlyos”-nak tart, a környezet szerint nem „súlyos”, sőt esetleg nem is „hátrány”, és fordítva.

A (feltételezett) fenyegetésnek az akaratelhatározásra gyakorolt hatását a megfenyegetett (a passzív alany) éli meg. A fenyegető (az aktív alany) szándékossága (s ezzel a bűnössége) szemszögéből viszont inkább a közösség mércéje a mértékadó. Az alkalmazandó mércék eltérése esetén valószínűleg nem könnyű – de nem is lehetetlen – a helyes (bár kényes) egyensúlyt megtalálni.

Nem fenyegetés azonban egy kihallgató részéről pusztán az, hogy fegyver van nála; hogy gromba hangnemben tesz fel egy kérdést; hogy a kérdései szóhasználatuk szerint is abból a feltételezésből indulnak ki, hogy a kihallgatott bűnös, vagy ha kifejezésre juttatja a kihallgatott állítólagos hazudozása miatti türelmetlenségét. Nem fenyegetés annak kijelentése sem, hogy a nyomozók a gyanúsított további tagadása esetén is biztosítják – vagy, hogy már biztosították – a szükséges bizonyítékokat, és így mindenképpen elítélik majd őt, avagy az a kijelentés, hogy a gyanúsított „csak ragasz-

kodjon a „meséjéhez”, ha akar, és kockáztassa, hogy elítéljék és kivégezzék.³⁵

A fenyegetéshez – ami voltaképpen baljós ígélet – hasonlóan *morálisan tilos* vallomás vagy nyilatkozat kieszközlése céljából az előny ígérete is. Hozzáteszem: ez a *Bvp.* tiltotta, de a hazai tételes jogban 1952. január 1-je óta semmilyen jogszabály nem tiltja, nincs tehát alapja annak, hogy „*törvényellenes*”-nek nevezzük, és nem lenne könnyű az előny megszerzésének *reménye* (bizakodás, optimista várakozás), és a fenyegetés kelte *félelem* közötti hasonlóságot sem kimutatni.³⁶

Igazmondást javasolni, vagy igazmondásra kérni a gyanúsítottat soha nem volt tilos. Az USA-ban egyes bíróságok érvénytelenítésre okot adó *ígéretnek* minősítették az olyan megfogalmazási fordulatokat, mint „*jobb lenne önnek, ha beismerné*”, vagy „*ön járna jobban, ha megmondaná az igazat*”, ezért tanácsosnak tartják őket kerülni.

Az olyan ígélet tilos, amely alkalmas hamis beismerést kiváltani; pl. azt ígérni, hogy ilyen vagy olyan vallomás esetén a gyanúsított megmenekülhet a büntetéstől, vagy enyhébb büntetésre számíthat, szabadlábra helyezik, vagy megszüntetik ellene az eljárást, elejtik a vádat, kegyelmet kap, avagy, ha egy bűncselekményt, vagy egyes bűncselekményeket beismer, a másik vagy a többi miatt nem emelnek vádat. Ez még abban a formában is tilos, hogy a kihallgató az eredményt nem ígéri biztosra, csak azt mondja, hogy ennek érdekében „minden tőle telhetőt megtesz.”³⁷

A „*más* [az erőszakhoz és fenyegetéshez] *hasonló módszer*” fogalomkörébe nézetem szerint – már csak a bűncselekmény elnevezése okán is – kizárólag olyan műfogások sorolhatók, amelyek a testi vagy lelki szenvedés útján, félelemkeltés révén törik vagy hajlítják meg a kihallgatott mentális ellenállását. Ezekre példák az USA-beli „*indirekt kényszer*” esetei.

Morálisan sem tilos a meglévő bizonyítékok mennyisége és minősége felől hamis benyomást kelteni a beismerés érdekében, s elhitetni a gyanúsítottal, hogy több bizonyíték van, mint amennyi ténylegesen a hatóság rendelkezésére áll. Nem tilos a szakkifejezés helyes értelmében vett³⁸ ún. „*taktikai blöff*” sem. Morálisan tilos viszont a jogi szabályozásra vonatkozó hamis felvilágosításokkal a gyanúsítottat megtévesztetni, és ellenjavallt hivatkozni nem létező bizonyítékokra – hiszen a gyanúsított a kihallgatót szaván foghatja.³⁹

Kérdéses lehet az is, hogy pl. a gyanúsított babonás hiedelmeinek vagy tévhitének beismerés érdekében történő kihasználása törvénytelen-e? Az utóbbi évtizedek hazai szakirodalmában ilyen fogások ismertetésével nem is találkoztam, régebben azonban nálunk is, külföldön is volt rá példa.⁴⁰ Kérdéses lehet a morálisan tiltott vagy ellenjavallt, de jogi tilalom híján jogellenesnek nem nevezhető eszközök – pl. különféle elvileg lehetséges előnyök (pl. vádemelés mellőzése, nyomozás megszüntetése, szabadlábra helyezés stb.) ígérete, vagy a jogszabályok tartalmáról adott hamis felvilágosítás – „*taktikai alkalmazásának*” megítélése is. A büntetőtör-

vény az erőszakot, a fenyegetést és a „*más hasonló módszer*” alkalmazását tiltja. Az biztos, hogy analógiának nincs helye; vallomás vagy nyilatkozat nyérése végett – akár jogtalan – előnyt ígérni ezért nem bűncselekmény, vagyis az így nyert vallomás nem zárható ki azon a címen, hogy „*bűncselekmény útján szerzett*” bizonyítási eszköz. Am felhasználható-e?

Buktatók

A nálunk leggyakrabban jelentkező probléma megoldásához azonban az USA Szövetségi Legfelsőbb Bíróságának precedensei sem adnak közvetlen támpontot.

A büntetőeljárás jog előírásai és magának az eljárásnak nyilvánvaló logikája a gyanúsított vallomásától (beismerésétől vagy tagadásától) és az adott kriminalisztikai helyzettől függően olyan lehetőségeket rajzolnak ki, amelyek a gyanúsított szemszögéből nézve „*előny*”-nek, vagy – akár súlyos – „*hátrány*”-nak értelmezhetők.

Gondoljuk végig a következőket: a gyanúsított terhére szóló tanúvallomások mellett szólnak, hogy bűncselekményt követett el, de ő tagad. Ténybeli védekezésében – amely elfogadhatónak látszó magyarázatot ad a terhelő vallomásokra is – döntő elem egy új ténybeli mozzanat, s ennek bizonyításához egy olyan új szereplőre hivatkozik, aki a jelek szerint a gyanúsított érdekkörébe tartozik, s aki tanúként igazolhatná az ártatlanságát. Az illetőt tehát nyilvánvalóan ki kell hallgatni, ám azonnali elérhetősége ismeretlen; a gyanúsított azt állítja, hogy a lakcímét nem tudja, s elmagyarázza, hogyan lehet megtalálni. Mindebből a kihallgató számára kézenfekvő az a veszély, hogy míg ő a vallomásból adódó lehetőségek felhasználásával a tanút megtalálja, a gyanúsítottnak bőségesen lesz ideje arra, hogy érintkezésbe lépjen vele, és arra nincs garancia, hogy az a gyanúsított kérésére sem lesz hajlandó hamis vallomást tenni. Hasonló lehetőségek természetesen a tárgyi és okirati bizonyító eszközökkel kapcsolatban is előfordulhatnak.⁴¹

A – különösen többnyire analóg részecselekmények sorozatából álló – kiterjedt vagyon elleni intellektuális, korrupciós és gazdasági bűncselekmények nyomozásánál rendszerint az a kriminalisztikai kiinduló helyzet, hogy a hatóságnak csak többé-kevésbé helyes elképzelései vannak a bűnös tevékenység terjedelméről, az elkövetési módokról, a részt vevő személyek köréről és a bizonyítási lehetőségekről. A bizonyítási eszközök tipikus lelőhelye az érintett intézmény vagy gazdasági társaság iratanyaga, illetőleg számviteli nyilvántartása, de nemritkán időigényes bennük eligazodni, és rájönni, hogy közelebről milyen típusú okmányok, illetőleg számviteli adatok és bizonylatok szolgálhatnak bizonyítékkal. A gyanúsított(ak) viszont ezzel eleve tisztában van(nak), s a munkahelyi kapcsolatai(k) révén még akkor is képes(ek) lehet(nek) a potenciális bizonyító anyagot manipulálni, ha személyesen nem mehet(nek) be az intézmény, gazdálkodó szervezet objektumaiba.

Ilyen helyzetben a bizonyítás meghiúsításának vagy veszélyeztetésének elhárítása végett az előzetes letartóztatás *lege artis* ugyanúgy magától értetődik, mint a sebészetben a műtét előtti bemosakodás.

A tisztességes eljárás megkívánja, hogy a nyomozó hatóság biztosítsa a gyanúsított számára azoknak a – helyzetére és kilátásaira vonatkozó – tudnivalóknak az ismeretét, amelyek nélkül nem hozhat a realitásokkal összhangban lévő döntést. Ilyen helyzetekben a kihallgatónak azt kellene tehát mondania: „Az ön ténybeli védekezésének hitelt érdemlő ellenőrzése érdekében arra az időre, amíg az ön által megnevezett tanút megtaláljuk és kihallgatjuk, önt őrizetbe vesszük”. Am, ha a gyanúsított erre úgy nyilatkozik, hogy: „akkor inkább most azonnal megmondom az igazat” (aminek az lenne adott helyzetben a jelentése: „beismerő vallomást teszek”), felelheti-e azt, hogy most nem kíváncsi rá? Bizonyára nem! Ha a gyanúsított állja a szavát, a beismerő vallomás jegyzőkönyvbe vétele után már nincs ok a személyi szabadság elvonására, tehát a gyanúsítottat el kell engedni. Am mivel védekezhet a kihallgató, ha a gyanúsított útközben összebeszél a tanúval, és hazaérve azonnal megírja a kényszervallatás miatti feljelentést, mondván: tagadással párosult ténybeli védekezésére válaszul őrizetbe vétellel fenyegették, s ezért ismert be?

Az őrizetbe vételnek tehát nincs igazi alternatívája, nem okos dolog a tagadást, mint az őrizetbe vétel egyik okát szóba hozni.⁴²

A sorozatos intellektuális stb. bűncselekmények miatt indított ügyekben a helyzet még kényesebb, mert nemcsak az őrizetbe vétel és letartóztatás elrendelése, mint fenyegetés, hanem a későbbi kihallgatásokon a szabadlábra helyezés nyílt vagy burkolt – esetleg csak vélt – kilátásba helyezése, mint ígéret is keltheti a kényszervallatás látszatát.

Nemrég megjelent egy sajtótudósítás egy bűnperről. Három vádlott közül, akiket együtt elkövetett gazdasági visszaélésekkel vádoltak, az egyik a nyomozás idején, előzetes fogva tartásban rávallott a másik kettőre (volt feletteseire), s azt állította, hogy ők inspirálták az állítólag „fiktív” szerződések megkötéséből és kifizetéséből álló visszaélésekre. Terhelő vallomását a bíróságon visszavonta és azzal magyarázta, hogy **1.** a nyomozók azt mondták neki, ha védi a feletteseit, azzal csak magát hozza nehéz helyzetbe; **2.** azzal fenyegették, hogy hente meggyanúsítják valamivel, ha nem vall rájuk, végül, hogy **3.** mivel az idők folyamán több száz szerződést írt alá, és nem emlékezett valamennyire, megijedt, hogy bármit „rá lehet húzni,” felment a vérnyomása és úgy érezte: az ő szíve nem bírja ki, hogy évekre bezárják.⁴³

A Kaposvári Törvényszék katonai tanácsa előtt folyó és a napilapokban „*tábornokper*” néven emlegetett bűnügyről hasonló hírek jelentek meg.

A vádlottak egyike azzal vontatott vissza a nyomozás során tett vallomását, hogy **a)** az első nyomozati kihallgatásán a védője nem volt jelen, és amikor lehetőséget kért arra, hogy tanácskozhasson vele, a kihallgatás ve-

zetője „hangos szóval, erőszakosan magyarázta el, mondta el, szinte utasított, hogy ismerjem be a bűncselekményt és tegyek vallomást más ügyekről is, merthogy az ügyészség már mindent tud.”, továbbá **b)** ha nem tesz beismerő vallomást, „akkor neki annyi”. A tudósítás szerint **c)** „az első kihallgatás során elhangzott az is, hogy az ügyész „bemocskolja a múltamat, teljesen szétzilálja a jelenemet, az egzisztenciámat, és elveszi mindenem, amim van, tönkrefogja tenni a családomat”[.]”, együttműködés esetére pedig „kilátásba helyezte, hogy „a súlyos, tíz év körüli büntetésemet hét évre, akár öt évre enyhítheti”.⁴⁴

Ebben a vallomásban is szerepel egy „szürke dosszié”, amelyről egy másik vádlott is szólt a bíróságon: „kihallgatásakor az ügyész „rövid hatásszünetet tartott, és az előtte fekvő szürke dossziét lapozgatva, sokat sejtetően tudomásomra hozta”: [**d**] amennyiben korábbi feletteseimre [..], illetve az általa említett cégekre valamilyen terhelő információval tud(ok?) szolgálni, „akár a listáról is kihúzhatom a nevét, és hazamehet.” Ha viszont nem, [**e**] „akkor ugye tudom, hogy akiket eddig kihallgatott, azok többségét be is zárta” – tette hozzá.”⁴⁵

Egy napilapban megjelent tudósítás természetesen nem kellően megbízható forrás ahhoz, hogy az ember jogi véleményt formáljon a történekről. Annyi mégis mondható, hogy a számjegyekkel jelzett állítások közül az **1.** nem kevésbé helytálló felvilágosítás a társas bűnelkövetés hagyományos anyagi büntetőjogi megítélése felől, mint az a – követelményszerűnek tekintett – kioktatás, hogy „az őszinte beismerő vallomás enyhítő körülmény”.

Mivel a nyomozás tárgya az volt, hogy a gyanúsítottak fiktívnek feltételezett szerződések útján folyósított pénzüsségeket szereztek meg, a **2.** jelzésű közlés – tartalmát tekintve – felvilágosítás arról, hogy valamennyi szerződést fiktívnek tartja a hatóság, és a további nyomozás során ezeket, mint a bűncselekmény-sorozatban belüli részselekmények bizonyítékait, újabb és újabb gyanúsítások keretében egyenként eléje tárják majd. Ez tehát lehetett ugyancsak korrekt felvilágosítás a további eljárás menetéről, amit a gyanúsított, mint kijelentése mutatja, fenyegetésként értelmezett, s ez az élmény váltotta ki a **3.** jelzésű, félelemként jelentkező fiziológiai és érzelmi reagálást, amely a tárgyaláson visszavont vallomás közvetlen indoka volt.

Az ügy előzményei és sajtóvisszhangja alapján ítélve egy ilyen – téves – értelmezés talán nem is érthetetlen, arra viszont semmi nem mutat, hogy a tájékoztatásnak a nyomozók törekvése szerint félelem kiváltása lett volna a célja, s enélkül – jogi értelemben – kényszervallatásról nem lehet beszélni. A közléseknek a sajtóból megismerhető tartalma ebben nem ad eligazítást, mert az eljárás adott tárgya esetén ez a követelményszerű eljárás mód, akár tagad a gyanúsított, akár beismer – bár vitathatatlan, hogy az utóbbi a kihallgató dolgát megkönnyíti. Másfelől azonban az is kétségtelen, hogy ugyanaz a tartalom többféleképpen is megszövegezhető, és a szövegváltozatoknak szinte mindegyike elmond-

ható olyan hangvétellel, amely az intellektuális tartalom mellett fenyegető üzenetet is tolmácsol.

Ami a „*tábornokper*”-ben a vallomások visszavonására felhozott érveket [a]–[e] illeti, a sajtóközlemény alapján természetesen ezek ténybeli igazsága sem ítéltető meg, jogszerű vagy jogszerűtlen voltakát viszont a már kifejtettek alapján könnyen el lehet dönteni; erre tehát nem vesztegetek szót.

A két itt részletezett ügy szakmai szemszögből fontos tanulságokat kínál.

A gyanúsított nemcsak a kihallgató szavait, hanem a hanghordozását és a metakommunikációját is ugyanúgy figyelni, és ugyanúgy igyekszik őket a saját szempontjai szerint értelmezni, mint a kihallgató az övéit. Minden információt ebben az összefüggésben „dekódol”, s így tág tere van a szavak, célzások és gesztusok – esetleg félremagyarázásoként megjelenő – félreértésének. A kihallgatónak tehát fokozottan ügyelni kell arra, hogy ne adjon félreértésre lehetőséget, s ez empátiát feltételez. Azt, hogy igyekezzék megérteni és átérezni a gyanúsított helyzetét és saját megnyilatkozásainak esetleges hatását így felmérni.

A „*tábornokper*”-ről szóló sajtóközleményben hangot kapott a hírlapírónak az a vélekedése is, hogy több gyanúsítottat a lakásáról „hurcoltak el”, a kihallgatásra a letartóztatottakat kéz- és lábbilincsben, vezetőszíjon kísérték, egyeseket magánzárkába „csukattak”, másokat drogosokkal, gyilkosokkal közösen helyeztek el, akadályozták, hogy a terheltek kapcsolatot tartsanak hozzátartozóikkal. Az egyik terhelt panasolta azt is, hogy bár a zárkában fagypontra körüli volt a hőmérséklet, a beküldött meleg ruházat egy részét nem kapta meg, s mindez a pszichikai nyomás része lehetett.⁴⁶

Kétségtelen, hogy ezek a tényezők a letartóztatottakra pszichikailag nyomasztóan hatnak. A letartóztatott elhelyezésébe azonban a nyomozó hatóságnak nincsen beleszólása; az a befogadó intézet hatáskörébe tartozik. Figyelembe kell venni azt is, hogy egy letartóztatott intézet zárkáiban kizárólag olyan emberek vannak, akiket valamilyen bűncselekmény gyanúja terhel. Az elkülönítési előírások csak nem, életkor és előélet szerint kategorizálnak. A kapcsolattartást is jogszabály korlátozza – a nyomozó hatóság szerepét tehát itt kutatni nem ígéretes vállalkozás. Azt – a közlemény alapján ítélve – senki nem is állítja, hogy a mértékadó jogszabályokat megsértették volna.

Más kérdés, hogy a kéz- és lábbilincs, meg a vezetőszár kiterjedt alkalmazása – amit már többen is kifogásoltunk. Ez – meggyőződésem szerint – az esetek túlnyomó többségében az emberi méltóság semmivel nem indokolható megsértése. Ám, ha a jogszabályokat kibocsátó ÁLLAM a 80 éven felüli, „Repülő Gizi” néven ismert visszaeső besurranó tolvajjal szemben – aki soha nem követett el erőszakos bűncselekményt – vagy a törekeny testalkatú, és gondatlanságból elkövetett bűncselekménnyel vádolt Geréb Ágnessel szemben szükségesnek tartotta, akkor mit lehet mondani? *Magyaror-*

szág olyan állam, ahol ez arányos mértékű kényszernek számít.

Az előzetes fogva tartás minden büntetlen előéletű embert sokkol. Amikor először kattant valakinek a csuklóján a bilincs, az önbecsülése feltétlenül súlyos sebet kap. Ezzel – és az előzetes letartóztatásból szükségszerűen fakadó többi nyomasztó hatással – a kihallgatónak számolnia kell akkor, mikor a munkáját végzi.

Következtetések

Nem állítom azt, hogy akár nálunk, akár másutt, ahol a kontinentális büntetőeljárás jog uralkodik, a kényszervallatás gyakori, vagy gyakoribb, mint az angolszász jogrendszerekben.⁴⁷ Erzékeltetni szeretném viszont azt, hogy a beismerő vallomások vagy nyilatkozatok önkéntes és kényszermentes voltát illetően meggyőzőbbek az *e tárgyban hozott egyedi* bírósági határozatok, mint a kényszervallatás büntettére vonatkozó statisztikai gyakorisági mutatók, vagy a nyomozás során tett beismerő vallomását visszavonó vádlott perében szokásos módon, a bizonyítékok ítélethozatali mérlegelésébe burkolt döntések.

Ha ártatlant kényszerítenek beismerő vallomásra, azzal szokás vigasztalni, hogy „majd a bíróságon...”; ott azonban azzal kezdik, hogy „*Elolvasta a jegyzőkönyvet? Ön írta alá?*” – majd kioktatják a hamis vád büntetendőségéről, amit nyilván úgy él meg, hogy nem hisznek neki, hazugnak tartják. Ha a vádlott kitart a beismerő vallomás visszavonása mellett, a bíróság lehetősége többnyire annyi, hogy kihallgatja tanúként a kihallgatót (aki természetesen visszautasítja a kényszerrel kapcsolatos állításokat), s utána „mérlegeli” az elmentéses vallomásokat. A végeredmény előre megjósolható. A kontinentális bűnperben ugyanis a nyomozás során tett beismerő vallomással szembeni ellenvetés (a kényszerítésre, mint tényre alapozott visszavonás) – az antik római perjogi fogalomrendszernek megfelelően – „*kifogás*” („*exceptio*”), s ezért érvényes rá a római jogi szabály: „*exceptio reus fit actor*”.

A vádlottnak ebből a perbeli pozícióból a tárgyaláson – amely erre egyébként is kevésbé alkalmas fórum – egy olyan büntetendő cselekményt kellene bizonyítania, amelynek a bebizonyítására a professzionális, közhatalmi jogosítványokkal felruházott nyomozó hatóságok is csak elvétve képesek.

Számos jel azt mutatja, hogy az angolszász perjogi felfogás hatékonyabb. Aszerint a gyanúsítottnak a nyomozó hatóság számára adott beismerő nyilatkozata értelemszerűen az *önkéntes beismerés* nem vitatott tényét lenne hivatott bizonyítani, de az okirat önmagában csak a *beismerést* bizonyítja. Ha annak önkéntes voltát kétségbe vonják, azt – a *Miranda*-döntés nálunk a törvénybe be nem iktatott előírásai szerint – a vádhatóságnak kell(ene) *ésszerű, kétséget nem hagyó módon* bizonyítania.

JEGYZETEK

- 1 Angliában – sokak szerint a neves *leveller*, „Freeborn” John Lilburne 1637. évi perének folytán – a „hallgatás joga” a XVII. század végén már a *common law* szilárd szabálya volt, lásd *Richard A. Leo: The Impact of Miranda Revisited*, *The Journal of Criminal Law & Criminology* 86. évfolyam 3. szám (1996) (a továbbiakban: *Leo: Miranda*), 629. oldal.
- 2 Nálunk Mária Terézia 1776-ban szüntette meg az alkalmazását, és 1791-ben törvénnyel tiltották be, lásd *Dr. Angyal Pál: A magyar büntetőeljárás jog tankönyve*, Athenaeum irodalmi és nyomdai és nyomdai Rt., Bp. 1915. (a továbbiakban: *Angyal*) I. kötet 29. oldal.
- 3 *Vuchetich Mátyás: A magyar büntetőjog rendszere – II. könyv, Gyakorlati büntetőjog*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Bp. 2007. (a továbbiakban: *Vuchetich*), 115., 116. oldal. A latin eredetit – amely Budán, 1819-ben jelent meg, Király Tibor fordította magyarra. A leírt eljárást emlegették egyébként „szelíd tortura” néven is. Az utolsó idézet forrása *Vuchetich*, 105. oldal.
- 4 Tudjuk persze, hogy általában sem a vármegyei pandúrok, sem később a csendőrök nem voltak kíméletesek a kezükre került büntetettekkel. Hivatali működésem során megismertem sok olyan rendőrtisztet is, akiknek a kiképzői a rendőrség 1945-ös újjászervezése idején régi, nagy tekintélyű bűnügyi szakemberek által oktatott, és későbbi munkájuk során elért szakmai sikereik révén ugyancsak nevéssé vált bűnügyi vezetők voltak, és tőlük hallottam, hogy mi volt a két világháború közötti időben a „rutineljárás”, ha egy gyanúsított bekerült a Budapesti Rendőr-főkapitányság betörési ügyekkel foglalkozó részlegére. Csekély volt az esély arra, hogy kikerüljön onnan beismert vallomás nélkül.
- 5 Lásd *Angyal*, I. kötet 29. oldal.
- 6 Lásd *dr. Löw Tóbiás* (szerk.): *A Csemegi-kódex – A magyar büntető törvénykönyv a büntetésekről és vétségekről és teljes anyaggyűjteménye*, Zilahy Sándor bizománya, Bp. 1880., Reprint Pytheas Kiadó és Nyomda, Bp. 2003. II. kötet 888. oldal.
- 7 Az erőszak és a fenyegetés természetesen nem *módszer*, hanem a módszert jellemzi az ún. „*instrumentális erőszak*”, s ezt fejezheti ki minősítő jelzőként az „*erőszakos*” melléknév.
- 8 Lásd *Büntető Törvénykönyv* – összeállította dr. Kádár Krisztina és dr. Moldoványi György, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1979. (a továbbiakban: *Kádár – Moldoványi*), 258. oldal.
- 9 A 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: *új Btk.*) 303. § (1) bekezdése szerint „*Az a hivatalos személy, aki annak érdekében, hogy más vallomást vagy nyilatkozatot tegyen, illetve ne tegyen, erőszakot, fenyegetést, vagy más hasonló módszert alkalmaz, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*” Súlyosabban büntetendő a csoportos elkövetés, az előkészület vétségként két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Aki a súlyosabban minősülő bűncselekményt a vádirat benyújtása előtt feltárja, annak büntetése korlátlanul enyhíthető. A korábban használt igék – „*kicsikarni*”, illetőleg „*kikényszeríteni*” – származékai helyett egy jóval fakóbb (és mellesleg: téves) kifejezés („*...módszert alkalmaz*”) szerepel, amely az önkéntesség hiányát kevésbé érzékelteti.
- 10 A szegényes hazai ítélkezési gyakorlatot tükröző döntések is ezt fejtik ki. A rendőrség az intézkedési jogkörébe tartozó érdemi kérdésben megvalósíthat kényszervallatást – lásd a *Bírósági Határozatok* 1982. évi 6. számában a 222. számú eseti döntést, – de az általánosságban mozgó, konkrét tartalom nélküli kérdésekre adandó válasz nem sorolható sem a vallomás, sem a nyilatkozat fogalomkörébe, lásd a *Bírósági Határozatok* 1983. évi 4. számában a 147. számú eseti döntést.
- 11 *Btk.* 138. §, *új Btk.* 459. § (1). bekezdés 7. pont.
- 12 *Kádár – Moldoványi*: 258. oldal.
- 13 Ez utóbbiaknál a megvonási tünetek fizikai szenvedést okoznak ugyan, de aligha nevezhetők „*más személyre gyakorolt támadó jellegű fizikai ráhatás*”-nak, s ezért – szerintem – nem vonhatók sem az „*erőszak*” szokványos értelmezési körébe, sem a fentebb idézett törvényes meghatározása alá (kiemelés tőlem – B. E.).
- 14 *Vuchetich*: 109. oldal.
- 15 1896. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: *Bvp.*) 135. § (1) bekezdés. Az ígéretet nem véletlenül tiltották. Kármán Elemér a hírhedt bakonyi betyár, Sobri József és társai elleni bűnügy irataira hivatkozva megütközve számolt be arról, hogy a vármegyei pandúrok még a XIX. század utolsó harmadában is kéz- és lábbilincsben hallgatták ki a letartóztatottakat, és pénzt (50 akkori forintot) ígértek nekik a társaikat terhelő vallomásért, lásd *dr. Kármán Elemér: A nyomozás és a vizsgálat a gyakorlatban*, Magyar Jogászegyleti Értekezések XXX/2. szám, Bp. 1904. A bilincsben történő kihallgatás – amely ötven éve szinte elképzelhetetlen volt – ma (még a bíróságon is) újra divatba jött.
- 16 A vizsgálati eljárásban történő kihallgatásra vonatkozó szabályok hatályát a *Bvp.* 96. §-a a nyomozásra jogosult rendőri hatóságokra is kiterjesztette.
- 17 A *csendőrség* nem volt hatóság, ezért a csendőri nyomozások során tett kijelentésekről nem készült jegyzőkönyv, hanem a nyomozó „*hatósági közeg*” esetenként jelentést tett. Ezeket végül *tényvázlatban* összegezték; ez került a vádhatósághoz, amely – szükség esetén – vizsgálatot indítványozhatott, vagy vádat emelhetett. A jelentés és a tényvázlat nem tartozott a tárgyaláson felolvasható okiratok közé, lásd *Bvp.* 313. §
- 18 Ekkor lépett hatályba a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény a továbbiakban: *Bp.*)

- 19 Ügyészségi Közlöny 1983. évi 12. szám, 56. számú iránymutatás.
- 20 Lásd erről *Emanuel Henry Lavine: The third degree – a detailed and appalling expose of police brutality*, The Vanguard Press, New York, 1930. (a továbbiakban: *Lavine*), viii. oldal. Az előszóban James Henle, a The Vanguard Press akkori elnöke azt írta, hogy az itt ismertetett esetek „*kirívó brutalitása ellenére nyilvánvalóan tisztességtelen lenne valakit megbüntetni, hiszen a rendszer a maga egészében hibás. A »harmadik fokozat« nem valamelyik rendőr egyéni vérszomjának a megnyilvánulása, hanem a rendőrségi rutin szerves és rendszeres eleme, amely ott nem kelt nagyobb feltűnést, mint egy közbotrányt okozó kocsmatöltelék letartóztatása.*”, hozzátéve: *Lavine* magas beosztású rendőrségi vezetők teljes bizalmát élvezte, és gyakran engedték be olyan kihallgatásokra, amilyenekről beszámol a könyvben.
- 21 Az 1920-as években egy rablóbanda bűnügyének bronxi tárgyalásán az egyik esküdt (*Luis Long* Bathgate Avenue 1851. szám alatti lakos – lásd *Lavine*, 106. oldal.) nyilvánosan kérte az esküdtszékből való elbocsátását, arra hivatkozva, hogy mozgalmat kíván indítani a harmadfokú vallatás betiltása érdekében. Ugyanő később levelet írt a tárgyalást vezető James M. Barrett bírónak és valamennyi vádlottnak, melyben ez áll: „*A letartóztatottak rendőri bántalmazása beismerő nyilatkozat kikényszerítése végett olyan gyalázat, amely miatt a felvilágosodott emberek világszerte csak biggyesztenek a szájukat, ha alkotmányos szabadságjogainkkal büszkélkedünk.*”, lásd *Lavine*, 107. oldal.
- 22 Lásd *Brown v. Mississippi*, 297 U. S. 278 (1936) Az alkotmányos szabály értelmében senkit nem szabad arra kötelezni, hogy bűnügyben önmaga ellen tanúskodjék.
- 23 Az évek során így alkotmányosan megengedhetlennek minősítette a fizikai erőszakot, a sérelem okozásával vagy büntetéssel való fenyegetést, a hosszadalmas vagy a védővel való érintkezés lehetősége nélküli kihallgatást, a magánzárkát, az élelem vagy az alvás megvonását és az enyhe elbírálás ígretét. Lásd *Leo: Miranda*, 625. oldal.
- 24 *Miranda v. Arizona*, 384 U. S. 436 (1966)
- 25 Alkalmazása szempontjából a kihallgatott otthona is „*rendőrség által uralt környezet*”, ha pl. házkutatás miatt, vagy más okból több rendőr tartózkodik ott a kihallgatáskor.
- 26 *Kriminalisztika* (szerk. Bócz Endre), BM Duna Palota és Kiadó, Bp. 2004., II. kötet 758. oldal (a szerző Cserhalmi Ferencné).
- 27 Vö. *Adatgyűjtés, felderítés, nyomozás* című írást, *Belügyi Szemle* 2011. évi 4. szám 61. és következő (különösen 68–69. és 76–79.) oldalak.
- 28 Be. 117. § (1) bekezdés. További – aktivitást igénylő – kötelezettséget csupán a Be. 43. § (5) bekezdése ír elő; minden egyéb eljárási kötelezettsége csak tűrést kíván.
- 29 A Legfőbb Ügyészség állásfoglalása értelmében a kioktatások tudomásul vételére vonatkozó válaszokat a gyanúsítottak *írásban, saját kezűleg* kell – ha nem tud magyarul, a saját nyelvén (és pl. kínai írásjelekkel) – a jegyzőkönyv formanyomtatvány megfelelő rovataiban megadni. Az esetleges idegen nyelvű válasz magyar nyelvű fordítását a tolmácsnak is saját kezűleg kell nyilatkozat mellé írnia.
- 30 *Kriminalisztika*, II. kötet 787. oldal (a szerző dr. Lakatos János). Az indirekt befolyásolás módszere sem itt, sem egyebütt – pl. a Rendőrtisztai Főiskola „*Krimináltaktika*” című tankönyvének 2004. évi kiadásában – nem olvasható, de a szerző előadásában azt szokta részletezni, hogy a vallomást megtagadott nyilatkozat utáni kötelező felvilágosítás adta lehetőséget lehet erre felhasználni; persze, a szavakat ügyesen kell forgatni. Vö. *Leo: Miranda*, 661. és következő oldalak.
- 31 A nálunk leginkább használatos ilyen – vitathatatlannal megengedett – eljárások: a „*manőverezés az információkkal*”, a „*lerohanás*”, a „*legendák megengedése*”, és a „*bűntársak kijátszása egymás ellen*” – lásd *Kriminalisztika* II. kötet 862. oldal. Vitatottabb – főként azért, mert a fogalom értelmezése nem egységes – az ún. „*taktikai blöff*”, amely – *helyesen értelmezve*, vagyis megfelelő kriminalisztikai helyzetben és a követelményekhez igazodó módon előkészítve – ugyancsak nem kifogásolható, lásd ugyanott, 866. oldal (a szerző dr. Tóth Mihály).
- 32 459. § (1) bekezdés 4. pont.
- 33 Az USA-ban a mi fogalomrendszerünk szerinti erőszakot *direkt kényszernek* nevezik, s megkülönböztetik tőle az *indirekt kényszert*, amelynek a fogalomkörébe sorolják a hosszadalmas kihallgatást, a részesség, a szenvedélybetegségből fakadó elvonási tünetek és a fizikai vagy mentális fogyatékoságok kihasználását. A kihallgatás időtartamát illetően szabálynak tekinthető egyrészt, hogy kerülendő a hosszú és *megszakítás nélküli* kihallgatás, másrészt, hogy a kihallgatást *többen, egymást váltva* végezzék, mert ezeket a bíróság hajlamos indirekt kényszerítésnek minősíteni. A direkt kényszer kizárja az önkéntességet. Az indirekt kényszert involváló ügyekben a bíróságok esetenként, az összes körülmény figyelembevételével döntenek, lásd *Fred E. Inbau – John E. Reid: Criminal Interrogation and Confessions*, The Williams & Wilkins Company, Baltimore, 1962., (a továbbiakban: *Inbau–Reid*), 175–176. old., ahol az indirekt kényszer megítéléséről 26 bírósági döntést ismertet.
- 34 Ennek fényében az, hogy egy volt rendőrnek, akit zaklatás vétsége címén idéztek gyanúsítottként a rendőrségre, kihallgatója azt ígerte („*helyezte kilátásba*”), hogy „*kitépem a beleidet*”, jogi értelemben semmiképpen nem *fenyegetés*, mert a belek kitépése ugyan fájdalmas és életveszélyes – és így „*súlyos*” – sérelem (azaz „*hátrány*”), de egy volt rendőr tisztában van azzal, hogy a rendőrség hivatali helyisé-

- gében gyakorlatilag kivihetetlen; nem veheti tehát komolyan, s így nem alkalmas komoly félelem keltesére. Az eset leírását lásd a *Népszava* 2012. november 13-i számában „*Törvényes és magas színvonalú vallatás – A legfőbb ügyészt a parlamentben szembesítették a kibelezéses ügygel. Polt Péter szerint náluk minden rendben van.*” címmel. Arról egyébként nem esik szó, hogy a kétségtelenül bárdolatlan kijelentés milyen körülmények között hangzott el, tehát, hogy a célja egyáltalán „*vallomás vagy nyilatkozat*” kieszközlése volt-e.
- 35 *Inbau – Reid*, 181. oldal.
- 36 A kényszervallatás törvényi tényállásában eredetileg szereplő „*kicsikarni*” ige is nehezen lenne értelmezhető az „*ígéret*” kontextusában; ugyanúgy, mint az is nehezen értelmezhető, hogy valaki valamire más „*ígérettel kényszerít*”.
- 37 *Inbau – Reid*: 182. és következő oldalak.
- 38 Ezt lásd a *Kriminalisztika* II. kötet 866. oldalán, a szerző Tóth Mihály.
- 39 Az USA-ban napi gyakorlat számos olyan fogás, amely nálunk elképzelhetetlen lenne, pl. egy nyomozó szemtanúnak kiadva magát azonosítja a gyanúsítottat, mint elkövetőt, büntársa hamisított beismerő nyilatkozatát valódi bizonyítékként mutat be neki, stb., lásd *Inbau – Reid*: 187. oldal.
- 40 A kísértetektől való babonás félelem kihasználására lásd 1869-ből a hazai példát *Edvi Illés Károly: Emlékeim a szegedi várból* című írásában (szerkesztette dr. Nánási László), kiadta a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét, 2009., 29. oldal. Egy fehéroroszbabonás népi hiedelemnek (a gyilkosság áldozatának a szemében a halála után is látható a gyilkos képe) felhasználásáról lásd *H. I. Порубов: Донпрос*, Издательство Высшая школа, Minszk, 1968., 154. oldal. A szerző ezt elítélte, mint erkölcsstent. Igaz, ha a gyanúsított a bíróságon szóban megismételte azt, amit a vizsgálat során beismer, akkor a nyomozás során tett vallomását felesleges felolvasni és – akárcsak nálunk – az ítélethozatal szemszögéből nem bizonyítási anyag.
- 41 Pl. A gyanúsított – ártatlansága bizonyítékeként – olyan tárgyi bizonyítási eszközre vagy okiratra hivatkozik, amelynek a lelőhelyét állítólag csak hozzátvetőlegesen tudja megjelölni, de – mondja – „*majd megkeresem és bemutatom*”. Az sem zárható mindig ki, hogy a kihallgatáson támpontot kapott arra: milyen – a hatóság számára csak hozzátvetőlegesen, de az ő számára pontosan ismert helyen lévő – okiratok lehetnek ellene szóló bizonyítékok stb., következként lényeges bizonyítási eszközhöz vagy forrásához (tárgyhoz, okirathoz, tanúhoz) a manipulálására képes gyanúsított valószínűleg gyorsabban férhet hozzá, mint a nyomozó hatóság, s így kedve szerint alakíthatja azt.
- 42 A tisztességes eljárás követelménye ilyenkor a kényszerintézkedésről szóló határozat szakszerű és pontos megindokolása és a veszélyeztethető bizonyítékok haladéktalan biztosítása – amit, persze, a munkateher nem mindig tesz lehetővé; ez azonban más kérdés. Értelemszerűen áll ez a szabadlábra helyezésre is.
- 43 Lásd *Tanács István: A szabadságot választotta, Népszabadság*, 2012. szeptember 26-i szám, 7. oldal.
- 44 Lásd *Lencsés Károly: Fenyegették a gyanúsítottakat? Tábornokper – A vádlottak szerint súlyos törvénytértékek voltak az eljárás során* (a továbbiakban: *Lencsés*), *Népszabadság*, 2012. november 28-i szám, 14. oldal.
- 45 Lásd *Lencsés*: ugyanott. A zárójelben lévő szövegezési korrekció értelemszerűen adódik a „felettesimre” szó használatából.
- 46 Lásd *Lencsés: i. m.* 14. oldal.
- 47 Az igazságügyi statisztika a beszámolási időszakban a bíróságok által megállapított bűncselekmények számát mutatja ki. 1992 és 2001 közötti években a kényszervallatás miatt jogerősen elítélt vádlottak száma 2 (1993) és 29 (1999) között volt, lásd *Tóth Mihály: A kényszervallatás...*, in *Emlékkönyv Ferenczi Zoltán egyetemi adjunktus halálának 20. évfordulójára*, *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata* 133. szám, Pécs, 2004., 289. oldal.